

'HET DAGELIJKS LEVEN IN ONZE TIJD IN MIJN GEMEENTE'

Een voorbeeldproject voor heemkunde voor de 2e helft van de 20e eeuw

[Henri Vannoppen]

De vier heemkringen van de fusie Kortenberg¹ vatten het plan op om een beeld te schetsen van de laatste helft van de 20e eeuw. Dit project zou in de klassen van 6 ASO in het secundair onderwijs uitgetest kunnen worden. Het Koninklijk Atheneum Zaventem bleek bereid om het project mee uit te werken en te toetsen. Oorspronkelijk betrof het een samenwerking met de vakgroep geschiedenis, maar vrij snel werd het een multidisciplinair project waarin ook de vakken sociologie, aardrijkskunde en economie meespeelden.

Het project 'De geschiedenis van onze tijd in mijn gemeente (1945--2000)' omvat 10 hoofdstukken over de demografie, de economie en de sociale verhoudingen; het dagelijks leven; vervoer en communicatie; onderwijs; ontspanning; de computer; de welvaartstaat en de consumptiemaatschappij; welzijn en leefmilieu; gelovigen en vrijzinnigen en tot slot de politiek.

METHODIEK VAN HET PROJECT

Heel wat bronnen en werken kwamen in aanmerking voor dit project: de geschiedenissen van gemeenten, algemene werken², persartikels, persboeken, informatiebladen van de gemeenten, statistieken van het N.I.S. of van de R.S.Z., het Bestuurlijk Memoriaal van de provincie, interviews of oral history³, prentkaarten en foto's en websites over de gemeenten en de bestudeerde thema's.

Per hoofdstuk vinden we vier stadia, namelijk ten eerste, de opdrachten; ten tweede, de achtergronden; ten derde, de documenten en ten vierde, de leerlingenresultaten. De opdrachten zijn een reeks vragen die een zo goed mogelijk beeld moeten geven van de periode die bestudeerd wordt. De heemkringen stellen ze op, de werkgroep middelbaar onderwijs vult ze aan of vereenvoudigt ze. De achtergronden geven een algemeen beeld van het thema dat behandeld wordt aan de hand van bekende literatuur en wordt opgesteld door de heemkringen en de werkgroep onderwijs. De documenten geven voorbeelden uit de streek rond de problemen die behandeld worden. Sommige bestuursleden van de heemkringen beschreven ook een reeks veranderingen die zij typisch vonden voor de periode 1945-2000. Het beeld wordt voor de leerling levendiger. Hij of zij weet in welke richting te werken.

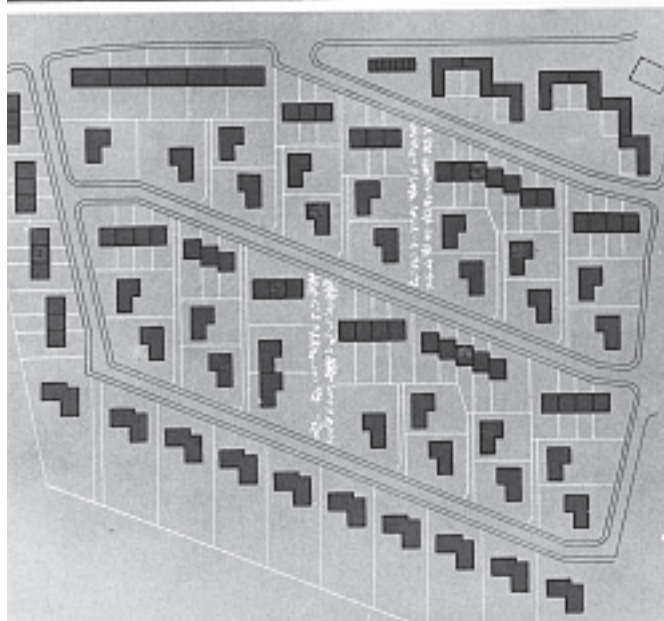
De projecttekst van 49 p. wordt aan de leerlingen bezorgd en besproken in de lessen. Ze verdelen de gemeenten onder elkaar. De meeste leerlingen kiezen hun woongemeente. Een gemeente met 4 leerlingen betekent ook dat men de thema's zal verdelen. Men moet echter tot één geheel komen: een beeld van de gemeente tussen 1945 en 2000. Enkele stukjes daaruit geven we hierbij als de resultaten van de leerlingen. We geven in de hierna-

volgende kaderteksten voorbeelden van elk van de vier stadia om te tonen wat de voordelen van dit project zijn.

OPDRACHTEN

DEMOGRAFIE, ECONOMIE EN SOCIALE VERHOUDINGEN

Bij de opdrachten gingen we ervan uit dat algemene vragen zoals 'Beschrijf de demografie, de economie en de sociale verhoudingen

De moderne wijk naast de romaanse kerk van Bertem rond 1976 (Collectie Comité 1000 jaar Meerbeek)

De 2e watertoren van Zaventem rond 1980. (Collectie Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)

in je gemeente' niet veel zouden opleveren. Daarom vind je in de opdrachten heel wat kleine en meestal ook zeer praktische vragen, belangrijk voor de interviews, zoals:

- Hoe evolueerde de bevolking van je gemeente van 1950 naar 2000?
- Hoeveel dokters en apothekers telde je gemeente in 1945 en in 2000?
- Wanneer kwam er waterleiding of 'stadswater' in je gemeente?
- Geef de beroepsbevolking van je gemeente in 1945 en in 1999 per sector.
- Zijn er verschillen merkbaar?
- Bespreek de evolutie van de landbouw in je gemeente (landbouwareaal, gewassen, machines, vee, bemesting, subsidies, personeel) van 1944 tot 2000 aan de hand van een interview met een landbouwer.
- Welke veranderingen hadden er plaats wat betreft de verwarming van de woning en wat betreft het koken, wanneer we 1945 vergelijken met 2000 (pas beide onderzoeken toe op je grootouders en je ouders)?
- Zijn er industrieparken en bedrijvenparken in je gemeente? Duidt deze aan op een gemeentekaart of voeg er een kaart van elk industriepark bij. Welke waren de grote bedrijven in je gemeente in 1945 en 2000?
- Binnen de sociologie wordt het beroep van het individu doorgaans als indicatie gebruikt om te bepalen tot welke laag deze persoon behoort. Binnen de sociologie bestaan verschillende indelingsmogelijkheden om de samenleving onder te verdelen in verschillende lagen. Beschrijf de evolutie van de sociale stratificatie in jouw dorp voor de laatste 50 jaar.

Na deze opdrachten werd een algemeen overzicht gegeven in de achtergronden: de evolutie van de bevolking, de daling van het geboortecijfer, de seksuele revolutie, de pil, het toenemend aantal echtscheidingen, het ongehuwd samenwonen, de daling van het sterftecijfer, de evolutie van de doodsoorzaken, de vergrijzing van de bevolking en de afhankelijkheidslast,...

DE COMPUTER

In het licht van de mondialisering, van de globalisering en van de modernisering is de computer enorm belangrijk geworden. De wereld is ons dorp geworden. Vandaar een reeks vragen, waarop de leerlingen uit eigen ondervinding gemakkelijk kunnen antwoorden. Het is hun leefwereld, die hier aan bod komt:

- Wanneer kwam er een computer bij jullie?
- Welke functie kreeg die computer?
- Hoe zie je de toekomst van een computermaatschappij?
- Heb je een aansluiting op internet?
- Waarvoor gebruik je internet?

ACHTERGRONDEN

VERVOER EN COMMUNICATIE

Er zijn geen afstanden meer. Er is een einde gekomen aan de beperkingen inzake ruimte en tijd, denk maar aan het vervoer en de telecommunicatie (b.v. de telefoon). Schrijvers drukken het als volgt uit: "De moderne mens heeft geen heimat meer".

Het straatbeeld wijzigde snel. In 1945 gebeurde het vervoer meestal langs 18e-eeuwse steenwegen. Er waren geen ringwegen en het vrachtvervoer reed door de volle stad. De tramlijnen verdwenen. De auto en de metro (in Brussel) kwamen in de plaats. Er kwamen zelfs verkeersborden 'Verboden voor voetgangers', wat erop wees dat er een overwicht was van de auto. Men legde nochtans een aantal beperkingen op. Op 1 december 1961 werd voorrang van rechts ingevoerd. In maart 1968 kwam het theoretisch rijexamen. In de jaren '70 werd de veiligheidsgordel (de 'chabert') ingevoerd, het maximum alcoholpercentage werd vastgesteld en er kwamen strengere voorwaarden voor het rijbewijs. In de jaren '80 ontstonden de woonerven, de verkeersdrempels en de asverschuivingen. Er kwamen amsterdammertjes op de hoek van de straat. De wegen in een dorp evolueerden zeer snel: smal in 1945, breed in 1970 en smal in 1990. De buurtwinkels, die men te voet of per fiets bereikte, werden vervangen door een supermarkt die rond de stad gelegen is. In 1950 ging men bij het station of in de cirkel rond Brussel wonen. De supermarkt bereikt men per auto. In 1945 kwam de 'brouwer' of de bierhandelaar aan huis. In 1945 woonde men bij zijn werk. Nu is dat doorgaans niet langer het geval. Met de auto staat men in de file op weg naar het werk. De parkings verdringen de open ruimte. De dorpspleinen worden (her)aangelegd. De elektriciteitspalen verdwijnen uit het straatbeeld. De elektriciteit wordt ondergronds gelegd. Het straatbeeld van 1945 met zijn kasseien is vervangen door betonvakken of asfalt en de laatste jaren door straattegels. Heel wat verandering op 50 jaar.

Verplaatsing is op verschillende manieren mogelijk. In 1998 kregen we de volgende cijfers in verband met het bezit van vervoermiddelen in België:

- auto: 80,3 % van de huishoudens;
- motor/brommer: 9,5%;
- fiets: 68,2%;

DOCUMENTEN

HET DAGELIJKS LEVEN

In de achtergronden van het dagelijks leven worden verschillende items behandeld: het gezinsbudget, de woningen en het interieur, de kleding en de voeding. We geven hierbij twee kleine documenten rond de warme keuken, de eetkamer en de salon.

Alleen de keuken was verwarmd. Daar had men in de jaren '50 de kolenkachel. Het was eerst een Leuvense stoof, later een 'cuisinière'. In de winter was dit aangenaam, maar in de zomer moest de kachel ook branden om koffie te maken, om soep op te warmen, om warm water te hebben voor de vaat. De eetkamer en de salon waren niet verwarmd en werden niet gebruikt. De slaapkamers waren ook niet verwarmd. In de winter had men wel enige bedverwarming. In het begin had men een vuurvaste steen met een doek er rond. Deze steen werd in de kachel opgewarmd. Later kwam de rubberen 'bouillot' of 'blaas', die met warm water gevuld in het bed werd gelegd voor de verwarming. Het probleem van de brandende kachel in de zomer werd opgelost in de jaren '50 met butaangas in gebieden waar geen stadsgas was. Voortaan moest de kachel niet meer branden in de zomer.

Langzamerhand begon men de burgerij na te bootsen. Er kwam een eetkamer, de voorplaats of de 'salle à manger'. Er kwam ook een zitgedeelte of salon. Geen van beide plaatsen werd in de jaren '40 dagelijks gebruikt. Er lagen zelfs lakens over de zetels om deze te beschermen. De salon begon met een rieten zetel, waarin een schapenvel gelegd werd tegen de koude. Later kwam er een bankstel voor drie personen of een canapé. Daarbij kwamen de twee fauteuils of zetels en het salontafeltje. De salon werd belangrijk met de komst van de tv. Hierdoor verhuisde het wooncentrum van de achterkeuken (rond de kachel) naar de salon waar de tv stond. De plaatsen werden ook groter. Men haalde de deuren tussen de eetkamer en de salon weg. Of men kapte de muur tussen beide plaatsen weg of men maakte er een boog of 'baie' van. Langzamerhand werden alle plaatsen gebruikt.

EEN SFERBEELD VAN HET DAGELIJKS LEVEN

Iedereen herinnert zich de geuren van de jaren '50. De vrijdag werd de was te weken gezet in water met soda, in Midden-Brabant sprak men van 'seldesoe'. Op maandag was

het wasdag. De reuk van het 'te wijk zetten' zal niemand vergeten. De schillen van de aardappelen werden opgebrand in de kachel. Men beweerde in Winksele dat het een goed middel was om de schoorsteen te vegen op voorwaarde natuurlijk dat ze niet te vochtig waren. De geur van aardappelschillen was een weee geur. In de jaren '50 waren er nog velen op het platteland die tweemaal warm aten. Opvallend was dan de geur van het vet in de pan. De overschot van de aardappelen werden opgebakken in het vet. Dat vet werd niet afgewassen. Men gebruikte steeds dezelfde pan. Er was toen geen dampkap. En overal waar stoofkarbonade en soep-

In 1945 stonden er nog liedjeszangers op de wekelijkse markten in de steden. Dat was de tam-tam van toen

- caravan: 4,0%;
- mobilhome: 0,4%;
- boot: 1,1 %.

De fiets was het belangrijkste verplaatsingsmiddel in 1950. Er kwam meer bewegingsvrijheid met de bromfiets. In de jaren '50 waren de vespa's in de mode. De auto was de grote vernieuwing. Het aantal auto's evolueerde van 150.000 auto's in 1940 tot 4.100.000 auto's in 1993.

In 1970 was er 1 auto per 5 personen, in 2000 is dat 1 per 2 à 3 inwoners. Men kan dus stellen dat een auto in 2000 een doodnormale zaak is in elk Belgisch gezin. In 1946 reed men gemiddeld 5.000 km/jaar, in 1993 zijn er dat 15.000. Voor W.O. II was de auto het 'teken van een succesvolle carrière'. Het bleef een dure zaak. In 1960 kostte een DAF 52.000 BEF. In 1980 hoorde men de slagzin 'Mijn auto is mijn vrijheid', maar ook de files ontstonden. De auto speelde een belangrijke rol in het toerisme. Vanaf 1936 had men immers de 'congé payé of het wettelijk betaald verlof.' Iedereen was ervan overtuigd: de auto zorgt voor vooruitgang.

Het aantal autowegen is sterk toegenomen 1950: 28 km; 1958: 141 km; 1969: 420 km; 1980: 1.192 km en 1995: 1.600 km. In 1954 kwam er een kleine snelweg van 4,5 km tussen Brussel en Zaventem luchthaven. In 1956 was er de autobaan Brussel-Oostende. In 1970 pendelde de helft van de beroepsbevolking. De autoloze zondag zoals deze van 18 november 1973 was heimwee naar vroegere tijden. De prijs van de petroleum drong dergelijke maatregelen op. De economische crisis was toen merkbaar. Het platteland werd toegankelijker door de auto, maar verstedelijkte. De files op de autowegen nemen massaal toe. De ringen rond Brussel en Antwerpen worden onbereikbaar in het jaar 2000. Het Vlaams Bestuur Verkeerskunde voorziet zelfs een verdubbeling van het aantal auto's op de snelwegen van 1990 naar 2010. Bij de spoorwegen kwam vernieuwing. Bruggen vervangen rolbarelen en slagbomen. In 1952 kwam de Noord-Zuidverbinding in Brussel tot stand. Toen werd ook het Centraal Station gebouwd. In 2000 wordt de H.S.T. aangelegd. De trams zijn grotendeels verdwenen en vervangen door bussen. Zaventem kreeg in 1958 een burgerluchthaven. Het vliegveld schuift op: eerst Evere, dan Melsbroek en nu Zaventem. Het vliegverkeer werd gedemocratiseerd. Vooral voor vakanties naar zuiderse landen maakt men gebruik van het vliegtuig.

In 1945 stonden er nog liedjeszangers op de wekelijkse markten in de steden. Dat was de tam-tam van toen. De R.T.T. zorgde voor de telefoon. Later werd deze omgezet in Belgacom. Sinds 1 januari 1998 is het telefoonverkeer in België geliberaliseerd. Ook andere operatoren kunnen telefoondiensten aanbieden. De Vlaamse Maatschappij Telenet is al een eerste. Ze legt tussen 1998 en 2002 een fijnmazig netwerk aan zodat het in heel Vlaanderen bereikbaar wordt. Naast de privé-telefoons en de telefoons op het bedrijf zijn er ook openbare telefooncellen. Ook de G.S.M. is erbij gekomen. België heeft in 2000 drie G.S.M.-netwerken: Proximus (geëxploiteerd door Belgacom), Mobistar en KPN-Orange.

vlees of bouilli bereid werd, kon men 's middags de lauwwarme geur ruiken. Men kwam in de jaren '50 nog met soep rond. 'Guske Vermicel' was de soepboer van Winksele.

'Eau de Cologne' was zeer gegeerd in de jaren '50. Men gebruikte die als men op visite ging om de andere geuren te verbergen. Er waren de goede en kwade geuren in de slaapkamer: de mottenbollen in de klerkast kregen de concurrentie van lavendel: alles rook in de jaren '50.

Iedereen die wat verkocht was een boer. Er was het geluid van de 'visboer' met zijn Hollandse haring. Hij verkocht ook 'boekstring' of bakharing. Er was ook het geluid van de 'legumenboer' of groentenboer. Ook de scharensliëp reed nog rond. Hij reed per fiets en ging de messen slijpen, alhoewel daar ook concurrentie kwam. Schrijnwerker August Vannoppen sleep messen op de versleten band van de schuurmachine te Erps-Kwerps. Er was ook het geluid van de stoomtrein en de rook ervan voor 1950. Op de buiten was het de gewoonte dat iedereen nog 'ne goeden dag' zei. Men hoorde ook of er een man of een vrouw gestorven was. Dat was het geluid van de klokken. De meeste kerken hadden drie klokken. In Erps begon men bij het overlijden van een vrouw met de klein klok, dan met de middenklok en ten slotte met de grote klok. Voor de man begon men met de grote klok en ging men over de middenklok naar de kleine. De klok was de tam-tam van het dorp. In de jaren '80 reageerde men in Kwerps tegen het luiden van de klokken op zondag. Hierdoor werden de inwoners van de nieuwe wijk naast de kerk uit hun slaap gewekt en het luiden hield op te bestaan. Er was het geluid van de waterpomp en van het opscheppen van de steenkool in de kolenbak.

De klok was de tam-tam van het dorp

DAGELIJKSE HYGIËNE

De lijfgeuren van de mensen waren opvallend in 1945. De meeste huizen hadden toen geen badkamer. In de slaapkamer had men een lavabo. Daarop stond een kom en een lampetkan. Vooral de ouderen gebruikten dit. Daarnaast was er meestal een waskot met een 'pompbak' waar men zich ook beperkt kon wassen. Op het einde van de week werd 'de douche' gestookt om warm water te hebben en kon men in een ovaal of lang ligbad, dat versmalde naar de voeten toe, baden. Het water diende meestal voor het gehele gezin. Het bad werd 's zaterdags genomen. Baden gebeurde op het platteland maar één keer in de week. De klederen werden niet zo dikwijls verschoond vandaar de lijfgeuren die erin trokken. In 1995 had men een bad of een 'douche' in 90 % van de huisgezinnen. Er was ook de ceremonie van het scheren. 's Zaterdags scheerde men zich voor de spiegel. Men wette het scheermes op een lederen riem. Men gebruikte de scheerborstel, de scheerkroes en de scheerzeep. De aluin diende tegen het bloeden.

In de Sellierstraat te Zaventem werd in 1930 een paviljoen met stortbaden geopend. Het was een groot succes. Wekelijks ging men hier douchen. Een douche nemen kostte 1,50 BEF. In de jaren '70 deed de openbare badplaats nog dienst. Vooral migranten

maakten er de laatste jaren gebruik van. In 1990 besloot de gemeenteraad van Zaventem de openbare badplaats te sluiten. Ze had 60 jaar dienst gedaan. Het gebouw werd afgebroken in februari 2000. De bevolking sprak over 'den bain' of over 'de douchen'. Ook Vilvoorde had een openbare badplaats. In Erps-Kwerps maakten socialistische politici in 1964 nog duidelijk propaganda voor de oprichting van een openbare badplaats, alhoewel toen de badkamers reeds algemeen verspreid waren op het platteland.

EVOLUTIE VAN DE GENEESKUNDE

Een beeld van de dokters van Kortenberg en omgeving geeft ook de evolutie van een halve eeuw geneeskunde weer. De fusie Kortenberg telde in 1963 zes geneesheren, in 1997 zijn er dat zestien. De toename is dus zeker opvallend. In 1963 behoorde de dokter met een motor tot het verleden. Elke dokter had toen reeds zijn auto om de 'visieteri' te doen. De dokterspraktijken hadden in 1963 geen eigen apotheek meer zoals dat voorheen de gewoonte was. Kortenberg had immers in 1945 al twee apothekers:

Joseph Reinards en W. Dieu. De dokters vervulden niet langer de functie van tandarts. Dat werd een afzonderlijk beroep. De specialisten werden ook belangrijker in de jaren '60. In 1963 hadden heel wat mensen nog geen ziekenkas of waren alleen verzekerd tegen grote risico's. De middenstanders en de landbouwers waren de grootste groepen niet-verzekerden. Wanneer men 2000 met 1963 vergelijkt dan valt het op dat de 'nachtvisieteri' sterk verminderd is. De mensen zijn redelijker geworden, hebben meer inzicht in de ziekteproblemen, panikerer minder en zijn geciviliseerder geworden. Opvallend is wel de vroegere opsporing van ziekten. De patiënt heeft een duidelijker ziektebeeld. De tijd van 'de knoop in de darmen' is voorbij. Voor de rest zijn dezelfde ziektes gebleven. De geneesmiddelen wisselen volgens een cyclus van 10 jaar. De bereidingen bij de apotheker verdwenen grotendeels. De specialiteiten kwamen in de plaats. Nu wil men besparingen en dus nieuwe bereidingen, maar dat is nog geen succes. Witte producten (vervallen patenten) zijn ook niet te succesvol. De mensen vertrouwen dat niet. In 1963 was de pil nieuw. Het waren 'kanonballen' van het merk Lyndiol. De eerste explosie van de pil was in de jaren 1970-72. Nu is dit geboortebeperkingsmiddel algemeen verspreid in Kortenberg. Ook de houding tegenover de Sint-Jozefskliniek is veranderd. Rond 1966 werd de Sint-Jozefskliniek omgevormd tot een kliniek, een volwaardig medisch centrum. In het begin was men eerder anti. Het bleef voor de mensen in Kortenberg 'het zot-huis'. Later aanvaardde men deze kliniek. De Kortenbergenaar begon het onderscheid te maken tussen het fysieke en het psychische. Een onderzoek in eigen gemeente is nu veel gemakkelijker dan in Leuven. Dat is een vooruitgang. In 1963 was er een wacht voor Kortenberg, Erps-Kwerps, Meerbeek, Everberg, Sterrebeek en Nossegem. In totaal had men 10 huisartsen, waarvan twee in Sterrebeek en twee in Nossegem. Negen deden mee aan de wacht. Bij dringende gevallen werd de patiënt naar de kliniek gevoerd. De

dokter moest dan zelf de ambulance oproepen. De zieken kwamen in 1963 altijd terecht in Leuvense ziekenhuizen: het H.-Hart in de Naamsestraat of Sint-Rafaël (de Capucienenvoer). Sint-Pieter was de kliniek van de Franstaligen. Later kwam er de universitaire kliniek Gasthuisberg. Soms werden patiënten ook naar de kliniek van Pellenberg gestuurd. Naast de afzonderlijke dokters ontstonden nieuwe poliklinieken. Zo werd er één geopend in Kortenberg in 1987. Deze omvat 8 dokters, een psycholoog en een diëtist.

DE JONGENSSCHOOL VAN ERPS-KWERPS IN DE JAREN '60

Bij de achtergronden komen de volgende items aan bod: de alfabetisering, de betere opleiding, de democratisering van het onderwijs, het middelbaar onderwijs, het hoger onderwijs, de devaluatie van de diploma's, de status van de leerkracht en de tradities, die verdwijnen.

Schoolhoofd Emiel Van Grinderbeek gaf het volgende beeld van de gemeentelijke jongensschool van Erps-Kwerps, waar hij les gaf en directeur werd: "In de jaren zestig stond een leerkracht in het basisonderwijs onaantastbaar voor zijn klas. De leraar had het voor het zeggen. Later vooral vanaf de jaren '80 kwamen er de PMS-centra en de personeelsvergaderingen, en vanaf de jaren '90 de participatieraden, die mee in de klas beslisten. De leerling wordt nu veel meer individueel benaderd. Er kwamen speciale leerkrachten bij: een gymleraar, een godsdienstleraar en een taakleerkracht. In 1960 was er het strikte vakonderwijs. Een handboek was belangrijk. In de jaren '70 was er het werkelijkheidsonderwijs en tijdens de jaren '80 was er het projectonderwijs. Men werkte rond een project b.v. water. Een handboek werd bijkomstig. Er kwamen ook heel wat vernieuwingen: de stencilmachine werd op het einde van de jaren

De klas van onderwijzer, later hoofdonderwijzer Armand Vandenhoeck in de gemeenteschool te Everberg rond 1960. (Collectie het Prinsdom Everberg)

'80 vervangen door een kopiemachine. Stilaan verschenen ook de televisie(schooltelevisie), de video, de retroprojector, de camera en in de jaren '90 de computer in de klassen. De moderne wiskunde werd ingevoerd.¹⁴

GEOVIGEN EN VRIJZINNIGEN

Bij gelovigen en vrijzinnigen behandelden we onder 'achtergronden' de volgende items: de achteruitgang van de katholieke kerk, Leuven –Vlaams en Humanae Vitae, de secularisering en de vrijzinnigheid. Een document geeft de verdwijning van het Rijkse Roomse Leven weer: "De kruisdagen met de kruisprocessie 3 dagen langs de velden behoorde in 1950 tot het verleden. Op het einde van de 20e eeuw zijn in de meeste parochies ook de twee jaarlijkse processies, deze met sacramentsdag en deze met kermis verdwenen. De begrafenissen volgens verschillende klassen zijn alle tot één soort herleid. De eerste communie en de plechtige communie waren grote dagen in de jaren '50 met speciale foto's, menu's, geschenken en feesten. In 1950 stuurde men een bisschop of een hulpbisschop met mijter om het vormsel toe te dienen, in 2000 komt er nog slechts een deken zonder mijter. Het ceremoniële is voor een groot deel verdwenen. Kapelletjes worden gerestaureerd en wanneer afbraak dreigt, hoort men hard protest. Het Latijn is als kerktaal vervangen door het Nederlands. De kerkgang ging sterk achteruit. In 1955 was 72,52 % pratikerend in Erps-Kwerps, in 1970 was dit nog slechts 31,11 %. De Gregoriaanse muziek behoort meestal ook tot het verleden. In 2000 heeft men heel wat parochies zonder priesters. Het aantal dekenijen wordt sterk verkleind in 2001."

Karel Frederickx handhaafde rond 1970 als 'suisse' de orde in de kerk van Bertem (Collectie Parochiearchief Bertem)

OVER FANFARELIJSTEN EN GEMEENTEPOLITIEK

Onder het hoofdstuk politiek behandelden we onder 'achtergronden' de volgende items: de oude breuklijnen verdwenen, de verzuiling en de ontzuiling, het geluk en de emancipatie, de nieuwe tegenstellingen en de fusies van gemeenten. Fanfarelijsten pasten in 1946 bij de gemeentepolitiek. Dit document geeft er een voorbeeld van.

Louis Vanlangendonck uit Leuven werkte in 1946 op het gemeentehuis van Tildonk. In deze gemeente leerde hij zijn vrouw kennen en ze trouwden er in 1952. Wat hem vooral opviel waren de fanfa-

relijsten. Hij vertelde het in *Expeditions. Oral History*: "In Tildonk had je twee politieke partijen: de 'beren' en de 'varkens'. Bij de verkiezingen was de sfeer zeer geladen. Er was maar één persoon die niet tot één van beide kampen behoorde, 'de méttelkoo' (aap). Beide partijen hadden hun eigen cafés, hun eigen fanfare, zelfs hun eigen bieren. Castar en Costo (van Rotselaar) voor de beren en Sleutel (van Betekom) voor de varkens. Een varken zou nooit, tenminste niet in het openbaar, een Castar of een Costo gedronken hebben, een beer nooit een Sleutel. Na de verkiezing stond het hele dorp 's avonds aan de gemeenteschool te wachten op de uitslag. Het verdict was dikwijls nipt. De eerste gemeenteraadsverkiezing na de oorlog werd door de varkens gewonnen met zeven stemmen. De verliezers trokken dan stevast naar het Ursulinenklooster. Destijds waren er 106 zusters en vermits het ging om twee eerder katholieke partijen mochten de zusters kiezen voor wie ze stemden. De zusters hadden het altijd gedaan... Al dat volk stond dan te roepen en te tieren. Een beer, die een schepen van het varkensbestuur betrapte op een plaske naast de weg, ging onmiddellijk naar de koster. De koster, een beer, lichtte zijn zus in. Deze was kloosterzuster en verspreidde op haar beurt het schabouwelijk nieuws in het klooster om op die manier de zusters voor de beren te winnen. Je beseft slechts later dat je die tijd hebt mogen meemaken als iets heel bijzonders."⁵

DE LEGERDIENST

Ook de internationale politiek speelde een rol in het dagelijks leven van de inwoners van een gemeente. Ze voelden langzamerhand dat de wereld hun dorp werd. Een document geeft hier een beeld van: "In Zaventem was de Koude Oorlog zichtbaar in de winkels en bij de miliciens. De Koreacrisis in 1950 deed de

Zaventemnaren massaal hamsteren. Suiker, koffie, cichorei, sardines, stijfjel, zeep en lucifers werden massaal opgeslagen. De Belgische regering Pholien probeerde deze hamsterwoede tegen te gaan. Door de oorlog in Korea werd de dienstdienst in 1951 in België op 24 maanden gebracht door de CVP-regering. De socialisten maakten campagne in 1954 met de slogan '18 maanden dienstdienst'. De socialistisch-liberale regering Van Acker voerde deze slogan uit. In oktober 1957 werden het 15 maanden. De CVP voerde de 12 maanden in. Opvallend is het verband tussen de dreiging van de Koude Oorlog en de lengte van de legerdienst. Ondertussen hebben we een beroepsleger gekregen."

PRODUCTIETOENAME IN DE LANDBOUW

De landbouw onderging grote veranderingen in Midden-Brabant. Roger Penninckx, landbouwer te Zaventem, bezorgde ons op 7 september 1999 de volgende gegevens betreffende de zaaizaadfactor: "In 1945 had men voor 1 ha tarweland 20 kg zaaizaad nodig. De opbrengst per ha bedroeg toen 4000 kg. In 1999 heeft men in Zaventem voor 1 ha tarweland 1,3 kg zaaizaad nodig. De opbrengst per ha is nu 7000 à 8000 kg, dit laatste bij een goede oogst. De zaaizaadfactor of de verhouding tussen zaaizaad en

Het bedrijvenpark Icarus te Zaventem op het einde van de jaren '90 (Collectie CultuurHistorische Vereniging van Erps-Kwerps)

oogst nam sterk toe nl. van 200 tot 6000. Hiervoor zijn een aantal verklaringen: de betere kruisingen (vooral het merk Leda), de betere onkruidbestrijding, de graansoort met kortere halmen (minder stro, meer graan), de betere bemesting en de rijenteelt."

Een bezoek aan een hoeve in Midden-Brabant geeft ons een duidelijk beeld van het functioneren van een moderne hoeve. Het Hof ter Varen op Wolfshagen onder Huldenberg is een bedrijf van 80 ha uitgbaat door de familie Van Acker. Vijfenvijftig ha zijn bestemd voor de akkerbouw en de rest is voorbehouden voor de veeteelt, meestal melkvee. Het gebouw ligt in de Zandleemstreek en is een gemengd bedrijf. De familie kwam in 1939 op deze hoeve, die toen 13 ha groot was. De familie Van Acker kwam uit West-Vlaanderen. In 2000 is het Hof ter Varen een familiaal bedrijf waar de ouders met de zoon en de schoondochter het bedrijf in handen hebben. De vrouwen houden zich vooral bezig met de melkverwerking. De akkerbouw heeft een rotatie van 4 jaar. Dit komt overeen met de 4 gewassen: suikerbieten, tarwe, aardappe-

den niet meer gebruikt voor de kweek. Kunstmatige inseminatie is algemeen. Er zijn 55 melkkoeien. Deze geven ongeveer 5000 l melk per jaar. Sommige bedrijven gaan tot 10000 l melk per jaar. Dat is 301 liter per dag. De koeien worden 's morgens en 's avonds gemolken. Na 10 maanden staat de koe droog. Na drie maanden wordt ze opnieuw bevrucht. Elk jaar geeft de koe een kalf. Dit komt ter wereld met de keizersnede. De melk is dubbele A melk. Voor melkkoeien heeft men het Holsteinerras, voor vleeskoeien het witblauwe ras ('blanc bleu belge'). 1/3 van de melk wordt thuis verwerkt: boter platte kaas, yoghurt en ijsroom. Dit wordt in de winkel op het bedrijf verkocht. De verwerking ervan zit bij de vrouwen. De melk wordt opgehaald door Campina, een Nederlands bedrijf met een afdeling in Aalter. De koeien worden mechanisch gemolken en de melk komt terecht in de koeltank met een temperatuur van 2° C. Soms spreekt men ook van de 'dubbeldoelkoe': melkkoe en vleeskoe. Enkele jaren geleden verdwenen de varkens op het bedrijf. Vroeger had men daar 1 beer voor 30 zeugen. Het Hof ter Varen is ook een didactisch bedrijf voor scholen en een modelbedrijf voor het ministerie van landbouw.

(Collectie CultuurHistorische Vereniging van Erps-Kwerps)

len en maïs. De suikerbieten omvatten 13 à 14 ha. Er zijn quota's en vaste prijzen voor suikerbieten, een beslissing van de E.U. Voor de suikerbieten gebruikt men precisiezaai. Hier wordt ook gewerkt met loonwerk omdat de machines te duur zijn. De tarwe gaat naar silo-bedrijven. Voor tarwe zijn er ook vaste prijzen en quota's wat betreft Europa. Tarwe brengt 8000 kg/ha op of 80 zakken. Tijdens W.O.II rekende men de opbrengst op 35 zakken in Overijse. De selectie van het zaad speelt hierbij een belangrijke rol. Voor de aardappelen geldt de vrije markt. Er is geen tussenkomst van de E.U. De gerooide aardappelen worden bewaard in de loods. Soms is het een contractteelt. De maïs is belangrijk als veevoeder. In de zomer staan de koeien op de weide. Vanaf november staan ze op stal en dan is maïs noodzakelijk. Maïs wordt bewaard in silo's. De koeien krijgen veevoeder dat bestaat uit maïs (het geheel wordt verhakfeld), uit geperst gras bewaard in de voederkuil en uit bietenpulp (de afval van de suikerbieten, die terugkomt). Loonwerk is normaal op de hoeve. Men doet een beroep op ondernemers voor werkzaamheden met te dure machines. Een bietenrooier rooit 10 ha per dag. Men heeft die dan maximum 1,5 dag per jaar nodig. Dat is te duur voor de aankoop, vandaar het loonwerk. Er zijn 200 stuks vee op de hoeve van klein tot groot. Stieren wor-

(Collectie CultuurHistorische Vereniging van Erps-Kwerps)

ZAVENTEM, DE SILICON VALLEY

De secundaire sector ging de laatste 50 jaar sterk achteruit. De tertiaire sector werd leidinggevend. De arbeider werd vervangen door de bediende. Nergens vindt men die evolutie zo sterk terug als in Zaventem. In de *Randkrant* verschenen 3 artikels van John Vandaele over de economische evolutie van Zaventem. In 1999 was Zaventem goed voor 1700 bedrijven, 40000 banen en 337 hectaren bedrijfszones. In 1977 werden een aantal KMO-zones op het gewestplan aangeduid: Zaventem-Zuid, Lozenberg en Keiberg. Deze laatste zone sloot aan bij Vuurberg in Machelen. Eerst kreeg men constructie-ateliers zoals Asco (langs de Leuvensesteenweg) en opslag- en distributiebedrijven. De laatste jaren is het vooral

informatie- en communicatietechnologie (I.C.T.). In Lozenberg zie je namen zoals Compaq, Sun Systems, Sy Base en Size Communication. De grote groei is van de laatste 15 jaar nl. vanaf 1985. Daarbij is er nog de groei van de luchthaven met 25000 banen.

Deze tewerkstelling is ook merkbaar in het restaurantwezen. In 1990 telde Zaventem twee restaurants, nu zijn er dat al meer dan honderd, gaande van een eenvoudige sandwichbar tot een topklasse restaurant. De uitbreiding van Zaventem zorgt ook voor heel wat problemen: de stijging van de bouwgrondprijs tot 5.000 BEF/m²; de zware overstromingen door de uitgestrekte verharde oppervlakten, de files in Nossegem van 06.30 uur tot 09.30 uur en van 15.30 uur tot 19 uur 's avonds. Voordelen zijn de heel lage werkloosheid (5 à 6 %). Zaventem is de tweede groeipool van ons land na de haven van Antwerpen. Problemen poogt men op te lossen door verkoop van 500 sociale kavels tegen 2.000 BEF/m² en de aanleg van wachtbekkens en zware rioleringen. Men krijgt een duidelijke tegenstelling tussen arm Brussel en de steeds maar rijker wordende rand.

DE WELVAARTMAATSCHAPPIJ

De welvaartstaat en de consumptiemaatschappij worden eveneens behandeld. Verschillende items komen hierbij aan bod: de Wet van Engel, het Mattheuseffect, de toenemende consumptie, de verborgen verleiders en de welvaart.

Een document betreffende vier elektrische toestellen leert ons de welvaart kennen:

"België telde drie industriële revoluties. De eerste van 1750 tot 1890, de 2e van 1890 tot 1975 en de 3e na 1975. Het gebruik van de informatica bepaalde voor sommigen de begindatum van de 3e industriële revolutie. Ook in het gezin waren deze revoluties merkbaar. In 1900 kende men de vleesmolen, die gebruikt werd om gehakt en pensenvlees te maken. In 1950 was deze op het platteland nog in gebruik. Dat was de eerste machine in het huishouden. In de jaren '50 had de vrouw 4 elektrische toestellen ter beschikking: de stofzuiger, de strijkbout, de mixer en soms een halfautomatische wasmachine. In de jaren '50 was de jaarlijkse grote kuis tegen Pasen in Midden-Brabant nog in de mode. Alles moest gekuist worden. De stoffen zetels in het salon werden gereinigd met azijn. In 1911 kende men in rijkere villa's reeds dienstboden met een stofzuiger. In de jaren '50 drong deze ook door in de gewone woningen in Zaventem. Het was een deel van de Amerikaanse droom. Het elektrisch strijkijzer moest in de jaren '50 het gietijzeren strijkijzer vervangen dat verwarmd werd op de Leuvense stoof en later op de 'cuisinière'. Deze kachels verdwenen en het elektrisch strijkijzer werd dan ook ingevoerd. Om tomatensoep te maken beschikte de huisvrouw in Kortenberg over een 'passevit' of een roerzeef. In de jaren '50 kwam de mixer in de plaats. In de wassector kwam een grote vernieuwing. In 1968 vond men reeds automatische wasmachines in Erps-Kwerps. De droogkasten werden op proef bij mogelijke klanten gezet, maar

kenden in die periode minder succes. Zij drongen algemeen door in deze gemeente rond 1980."

LEERLINGENRESULTATEN

HET DAGELIJKS LEVEN

De kelder was in de jaren '50 een belangrijk element in de woning. De koelste kelders waren deze die niet gevloerd waren. Geen stenen en geen cement. Vooral voor de bewaring van aardappelen was die aarden vloer belangrijk. Naast de aardappelkelder had men een steenkoolkelder. Deze lag tegen de straat. Langs het keldergat werd in 1950 de steenkool in de kelder gegoten. Er was ook een voorraadkelder, waar de potten met gesteriliseerde groenten en fruit bewaard werden en waar de bonen en de selder in zout in bruine stenen potten zaten. In 2000 is de kelder weinig belangrijk,

tenzij als stookplaats voor de centrale verwarming in bepaalde woningen. De tijd van steriliseren is voorbij. De elektrische koelkast en de diepvriezer kwamen in de plaats. Dit hing samen met de opkomst van de centrale verwarming. De kelder werd te warm. Steriliseren van groenten en fruit in Steenokkerzeel was een belangrijke aangelegenheid. Het fruit legde men in glazen

bokalen (steriliseerpotten). Deze bokalen werden in grote steriliseervaten gezet. Die steriliseervaten waren gevuld met water. Dat water verwarmde men tot wanneer het kookpunt bereikt werd. Dan nam men de glazen bokalen eruit en liet ze afkoelen. Ze werden dan naar de voorraadkelder gebracht. Hetzelfde gebeurde met de groenten (selder, bonen).

Ossentong in Madeirasaus werd als een grote luxe beschouwd. Het gewone dagelijks eten bestond uit brood, aardappelen, spek, seizoensgebonden groenten, fruit uit de tuin en vis. Stokvis was rond 1945 de goedkoopste soort vis die je kon kopen. Die werd door de moeders bereid met een melksaus. In 1950 at men geen speciale dingen. Rundvlees en kip was iets voor de feestdagen. Dat was kermiseten. Op trouwfeesten werd Mechelse koekoek geserveerd. We leerden cornedbeef, vlees in dozen, kennen. Het ontbijt bestond uit boterhammen. Nu in 2000 zijn deze boterhammen vervangen door ontbijtgranen. De vrouw gaat nu meewerken. Men doet dan ook dikwijls een beroep op diepvriesmaaltijden. 5 minuten in de microgolfoven en je hebt een diner. Fastfood is een gevestigde waarde in de eetcultuur van de jongeren in 2000.

VRIJE TIJD EN ONTSPANNING

Bij de ontspanning werden de volgende items behandeld: de vakantie, de sociale verschillen in ontspanning, de kunst, de literatuur, de film, de muziek, het uitgaan, het dansen en het roken, de sport, de kinderspelen, de tv populairder dan de radio. Hierbij een deel van de onderzoeksresultaten van de leerlingen: "In 1945 gingen men naar de cinema. In Zaventem bestonden er drie: Ons Huis in de Stationsstraat, de Rio (bij de 'Machelaar') in de Cité aan de

*5 minuten in de microgolfoven
en je hebt een diner.
Fastfood is een gevestigde waarde
in de eetcultuur
van de jongeren in 2000*

Bakkershoeve, en de Century in de Hoogstraat ('Bij Plek' of 'Het Plekbilleke'). Er waren voorstellingen op maandag, donderdag, zaterdag en zondag. De toegangsprijs was afhankelijk van de plaats die men wou: vooraan, achteraan, boven... Tijdens de pauze verkocht men frisco's, die 5BEF kostten. In Ons Huis draaide men films zoals *King-Kong* en *De Witte*. De drie Zaventemse bioscopen zijn verdwenen. In 2000 is de bioscoop een stadsverschijnsel. De Cinema Ons Huis is nu een feestzaal, waar de jeugd kan fuiven tot in de vroege uurtjes. In Steenokkerzeel had men twee cinema's: 'De Moderne' en het 'Patronaat'. Daar draaide men op zondag een film om 15 uur. Ook deze twee bioscopen zijn verdwenen. Wanneer men in 2000 de laatste uitgebrachte film wil gaan zien, waarvan men al een voorsmaakje te zien kreeg op TV, dan gaat men naar de bioscopen in Leuven (Supercity, de Studio's), naar Brussel (Kinopolis), naar Mechelen, naar Antwerpen of naar Gent.

Rond 1945 trok men om 19 uur naar één van de feestzalen in Zaventem. Daar was het bal. Dit duurde tot 24 uur. Op een bal speelde een orkest muziek van Nat King Cole, Harry Belafonté, Louis Armstrong en van Vlaamse zangers. De hedendaagse fuif begint om 23 uur. Dat betekent dat de fuiven duren tot 3 à 4 uur 's morgens. Pop, rock, techno, house deden hun intrede in Zaventem. Klassiekers van de vorige generaties zoals 'The summer of '69' en 'WMCA' blijven onmisbaar op een hedendaagse fuif. De feitelijke leeftijdsgrens is nu ook sterk verlaagd. Op fuiven ziet men kinderen van 13, 14 en 15 jaar rondhangen en zelfs tot in de late uurtjes. Sommige gemeenten leggen vaste sluitingsuren op voor de fuiven meestal 3 uur 's nachts.

Rond 1960 kostte een tv 20.000 BEF. Heel wat mensen hadden een maandloon van 5.000 à 6.000 BEF. Een elektriciën vertelde ons dat hij als werknemer in 1959 35 BEF/uur verdiende. Men werkte toen 9 uur per dag en 5 dagen per week. Eventjes rekenen: 35 BEF X 45 uur X 4 weken: 6.300 BEF. Men kan dus uitrekenen wat een investering een tv was. Velen gingen bij de burens naar de tv kijken. Sommigen kochten ook een occasie tv en die kon men al krijgen voor 10.000 BEF. Het ging hier steeds om zwartwit tv. Hiervoor plaatste men een kleine antenne op de zolder. Dit kon men gebruiken voor B.R.T. (Brussel - Vlaams) en R.T.B. (Brussel - Frans). Wie Nederland, Frankrijk (Rijsel) of Duitsland wou, moest een antenne op het dak hebben of een piloon. Deze antennes waren draaibaar naargelang van de buitenlandse zender. De systemen waren Frans (Secam) of Duits (Pal). Wie Rijsel wou, moest een toestel met Secam hebben. Kabeltelevisie kwam op in de jaren '73-'76. Antennes waren niet langer noodzakelijk. Een kleuren-TV kostte rond 1980 40.000 BEF".

WELZIJN EN LEEFMILIEU

Bij het hoofdstuk welzijn en leefmilieu komen onder 'de achtergronden' verschillende items aan bod: weinig milieubewustzijn in 1960, het huishoudelijk afval steeg in de jaren '70, het milieubewustzijn in de jaren '90, veiligheid en onveiligheid, materialisme en postmaterialisme. De leerlingen maakten een vergelijking: de stortingen van Zaventem rond 1950 en het selectief ophalen in 2000: "Het huisvuil werd in Zaventem met een vrachtwagen opgehaald. Er was een eerste stort op het Imbroek tussen de huidige scoutslo-

kalen en de Kleinbeek. Later werd deze poel aangevuld met grond die uitgehaald was om de treinverbinding naar de luchthaven mogelijk te maken. Een tweede stort bevond zich aan de Stockmansmolen. Nu zijn daar een wateropvangbekken en een park aangelegd".

"Om de twee weken (in deelgemeente Kortenberg op dinsdag) haalt Interleuven in 2000 het gewoon huisvuil op. De andere week is het GFT en P.M.D. ook op dezelfde dag. Papier en karton wordt elke tweede vrijdag van de maand opgehaald. Voor glas kan men terecht in de glasbakken of in het containerpark. Op vastgestelde data wordt snoeihout, oud ijzer en grof huisvuil opgehaald. Erps-Kwerps heeft een containerpark vanaf het begin van de jaren '90".

BESLUIT

Heemkunde werkt duidelijk aan een modernisering. De evolutie van het dagelijks leven in al zijn facetten, of van de volkscultuur, in een gemeente gedurende de laatste 50 jaar is echte heemkunde. Men bestudeert de microkosmos in al zijn facetten op een wetenschappelijke manier. Het vierhoekoverleg (heemkringen- vakgroepopleerkrachten- leerlingen op interview -geïnterviewden of getuigenissen) brengt een extra dimensie aan het onderzoek. Leerlingen zien welke revolutie de samenleving in eigen omgeving heeft ondergaan in een periode van 50 jaar. Ze leren beter hun eigen heem, hun eigen gemeente en streek kennen, wat positief is, en ze leggen sociale contacten.

Anderzijds brengen zij nieuwe onderzoeksaspecten aan, die vroeger niet behandeld werden op de vergaderingen van de heemkringen. Kortom een positieve samenwerking in beide richtingen. ■

¹ De Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps, het Comité 1000 jaar Meerbeek, het Prinsdom Everberg en de Gildenkamer van Midden-Brabant, *heemkring van de deelgemeente Kortenberg*

² 1951-1991. *Een tijdsbeeld. Paleis van Schone Kunsten. Brussel, 1991; De Fifties in België. A.S.L.K. Brussel 28 oktober 1988-15 januari 1989; M. HOOGHE en A. JOORIS. Golden Sixties 1958-1973. België in de jaren zestig. A.S.L.K. Brussel, 1999; K.VAN ISACKER. Mijn land in de kering 1830-1980. Deel 2 f 1914-1980. Kapellen, 1983; Geschiedenis van de kleine man. B.R.T. Open School, 1980; P. SCHOLLIERS behandelde Twee Wereldoorlogen (1914-1950) en A. GRAUWELS Heden (1950-1980); M. HOOGHE. Het wordt nooit weer als vroeger. 1945-1995. België een halve eeuw modern. Uitgeverij Van Halewyck Leuven, 1995; H. DELEECK. De architectuur van de welvaartsstaat. Acco Leuven, 1990; K. DOBBELAERE, M. ELCHARDUS, J. KERKHOF en L.VOYE. Verloren Zekerheid. De Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen. Tielt, 2000; Catalogus. Ik Hou niet van cultuur. Brussel, 2000; J. VAN HAVER. Voor U, beminde gelovigen. Het Rijke Roomse Leven in Vlaanderen. Tielt, 1995; G. FONTEYN. In de Rue des Flamands. Het schamele epos van Vlaamse migranten in Wallonië. Groot-Bijgaarden, 1990, p. 84; P. LOMBAERT. Sociologie. Deel 1 (derde druk). Uitgeverij De Sikkel; P. LOMBAERT. Sociologie. Deel 2 (2de druk), 1997. Uitgeverij De Sikkel; T. LUYCKX en M. PLATEL. Politieke geschiedenis van België. (1789-1985) 2 delen. Antwerpen, 1998; E. WITTE en J. CRAEYBECKX. Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie. Antwerpen, 1981.*

³ L. MEUWIS en M. VANLANGENDONCK. Oral history op school. Verkenningen van het dagelijks leven in het Hageland. Uitgave Koninklijk Atheneum, Aarschot, 2000.

⁴ B. CLAES. Van onaantastbaar leraar tot participatieraad - Het Nieuwsblad, 19 november 1999; B. CLAES. Lei, griffel en koffiekruikjes. Erps-Kwerps - Het Nieuwsblad, 19 november 1999

⁵ Expeditions. Oral History. Luister van Leuven. Leuven, 1998, p. 86